

Toen de Haagse Post 10 jaar geleden een artikel publiceerde over pedofilie werd dit aangekondigd als een welhaast aan zekerheid grenzende succesvolle poging om het zogenoemde "laatste taboe" te slechten.

Kinderen hadden eigen, serieus te nemen sexuele gevoelens die zij deelden, hetzij met leeftijdsgenoten, hetzij met geïnteresseerde volwassenen, voor het gemak "pedofielen" genaamd.

In verschillende, niet alleen verlichte kringen, vatte de gedachte post die we in de tweede helft van de jaren '80 zijn gaan aanduiden met het turbo-label "moet kunnen".

Velen waren van mening dat de strafrechter zich diende te onthouden van inmenging in vrijwillig aangegane relaties van jong en oud. "De staat is geen zedenmeester" heette het. Deze liberale gedachte bereikte zijn hoogtepunt, zo u wil dieptepunt, in de jaren '83-'84 toen het aantal veroordelingen vanwege art. 247 uit het Wetboek van Strafrecht zijn naoorlogs dieptepunt bereikte (zie bijlage). Tot 1985 kon nog niet worden beweerd dat politie en justitie met betrekking tot pedofiele relaties "de klok terugzette". Met ingang van 1986 is er echter statistisch aantoonbaar sprake van een verscherpt vervolgingsbeleid. Er is reden om aan te nemen dat deze waargenomen trend zich zal voortzetten. Met name valt in dit verband te denken aan het overnemen door de procureurs-generaal van de adviezen van de werkgroep-kinderpornografie (juli 1987) en het eveneens recente voornemen van de Minister van Justitie om het aantal beleidssepts over de hele linie te halveren.

In dit verband wil ik met u bekijken hoe de publieke en politieke discussie rond pedofilie zich vanaf het "omslagpunt" 1985 heeft ontwikkeld.

Daartoe wil ik wat dieper ingaan op vijf issues die mijns inziens een betekenisvolle rol vervulden (of nog vervullen) in de discussie van 1985 tot heden. Het gaat dan om het politieingrijpen in de Rotterdamse woongroepaffaire (april 1985); de non-discussie rond het non-voorstel van Korthals Altes om erotische relaties van 12- tot 16-jarigen enigszins te decriminaliseren (november '85); de petitie van een groep "verlichte geesten" waarin werd voorgesteld om sex van jeugdigen een heel klein beetje toe te staan (januari '87); de affaire-Oude Pekela (vanaf mei '85) en het al even gememoreerde rapport over kinderpornografie van officier van justitie de Wit en de zijnen (juli '87).

Bij de bestudering van deze vijf issues heb ik vooral gekeken naar de rol van een aantal belangengroepen zoals die ruwweg kunnen worden ingedeeld in vijf categorieën:

1. de moralisten (met een andere aanduiding: zedenmeesters) die het begrip "goede zeden" beperken tot de sector van het huns inziens sexueel correcte gedrag. Het moge bekend worden verondersteld dat deze betekenisverenging van het begrip "zedelijk" stamt uit het Victoriaanse tijdperk, waarin preutsheid en sexuele krampachtigheid de volksethiek domineerden.

2. de politie en de officieren van justitie. Hun nauwelijks verborgen belang zit hem in het streven om meer macht en fondsen te genereren. Om dit te illustreren drie voorbeelden: juli 1984 werd er in het amsterdamse een groot-scheepse kinderpornorazzia gehouden, deze razzia ging direct en onverbloemd gepaard met een roep om meer rechercheurs en geld om de onzedelijkheid te bestrijden. Een meer aansprekend illustratief en typerend exempel kon men aantreffen in het "Algemeen Politieblad" van 18 februari jongstleden. De Rotterdamse hoofdinspecteur Pijl roept daarin eerst dat de georganiseerde misdaad in ons land binnen enkele jaren dermate uitgezaaid is, dat de bestrijding ervan hopeloos is geworden, om vervolgens te kraaien dat de wettelijke mogelijkheden voor de bestrijding ontoereikend zijn. Pijl wil meer mogelijkheden om in de privésfeer af te luisteren en meer mogelijkheden om te infiltreren.....

Het derde voorbeeld is van zeer recente datum. Jongstleden zondag bestond VARA's Achter het Nieuws het om een kwartier durende reclamespot uit te zenden voor de Amsterdamse zedenpolitie. De zedenpolitie stelt het slachtoffer centraal zo heette het, om vervolgens minutenlang rechercheurs van de zedenpolitie te laten klagen over hun "onderbezetting".

3. de hervormers. Terwijl de tegenstanders van de decriminalisering van jeugdsex een rij van populistische argumenten tot hun beschikking hebben, proberen de

hervormers soms wetenschappelijk gefundeerde, genuanceerde redenen aan te dragen waarom zij vinden dat er gedecriminaliseerd moet worden. Voorwaar een niet eenvoudige opgave in een criminhysterisch tijdperk...

4. de (politieke) beleidsmakers. Zij willen hun politieke macht behouden c.q. uitbreiden. Zowel voor de beleidsmakers als voor delen van de media geldt: hoe houden wij het grote publiek te vriend?

5. de Angelsaksische lobby. Op nauwelijks verholen wijze beïnvloeden Amerikaanse en Engelse politici, media en politiefunctionarissen de discussies rond diverse thema's op het terrein van de jeugdsexualiteit. Ik kom daar straks nog op terug.

Voor de vijf issues die ik in dit verband met u wil belichten stellen we ons dus de vraag: op welke wijze wordt door de betrokkenen bij een bepaald issue de discussie gevoerd? Tevens vragen wij ons af in hoeverre de betrokkenen representant kunnen worden genoemd van een bepaalde belangenpartij en of zij er, misschien wel dientengevolge, verborgen agenda's op nahouden. De bronnen voor mijn theoretisch kader heb ik gevonden in de zogenaamde agendabouw-benadering (1).

In de agendabouw-benadering wordt een proces van besluitvorming opgevat als een serie elkaar opvolgende stadia. Aan het begin van het proces staan de behoeften en verlangens van mensen of groepen met betrekking tot een bepaalde aangelegenheid. De vervulling van deze behoeften en verlangens is afhankelijk van de handelingen van een bepaalde groep besluitvormers. Wanneer deze besluitvormers erkennen dat het op hun weg ligt er iets aan te doen, dan kan men zeggen dat de politieke eisen de agenda hebben gehaald. Dit proces is allerm minst een automatisch gebeuren, want er kunnen allerlei structurele en culturele belemmeringen zijn die verhinderen dat een verlangen de volgende fase bereikt, of bewerken dat dit verlangen wordt gemodificeerd tot iets geheel anders. Men kan zich in dit verband indenken dat een groep notabelen voorstelt om sex van jeugdigen niet langer strafbaar te stellen, maar om meer algemeen iets te doen aan het gebruik van geweld en dwang binnen intermenselijke relaties. De overheid, in casu de Minister van Justitie, hoort dit verlangen aan en zegt onder de indruk te zijn van de kracht van de argumenten waarmee het voorstel wordt gepresenteerd. Vervolgens zegt hij toe een commissie van deskundigen in te stellen die zich diepgaand over deze problematiek zal buigen. Het tijdspad van de besluitvorming zal u duidelijk zijn. Het instellen van een commissie in dezen kan de betekenis krijgen van wat men in de Amerikaanse politicologische literatuur is gaan aanduiden als "non-decision". De "agenda-players" kunnen zich dan afvragen of er sprake is van serieuze consideratie van overheidswege of dat de instelling van een commissie slechts een schijnhandeling mag worden genoemd met de intentie de gemoederen zoet te houden. Terug naar de agenda.

In de politicologische literatuur is er geen overeenstemming over de vraag wat het begrip agenda nu precies inhoudt, over het aantal agenda's, en over de operationalisering van het begrip. Hoe bakent men het begrip zo af dat eenduidig valt vast te stellen wanneer een strijdpunt op de agenda staat en wanneer het erop is gekomen? In essentie valt voor mij het begrip agenda onder te verdelen in twee soorten agenda's: in de eerste plaats de formele of gouvernementele agenda. Daaronder versta ik al die issues die serieus in consideratie zijn of worden genomen door de beleidsmakers en in de tweede plaats de publieke agenda, waaronder ik versta: al die issues die een significante aandacht van het publiek krijgen c.q. waarvan een omvangrijk deel van het publiek verlangt dat zij in de een of andere vorm in een "actie" van de overheid worden vertaald.

In navolging van Nelson die de Amerikaanse discussie rond "child abuse" bestudeerde aan de hand van de agendabouw-benadering (2), kunnen we de publieke agenda dan weer onderverdelen in een "popular agenda" en een "professional agenda". We spreken dan van een "popular agenda" als het grote publiek op de hoogte is van de kwestie en van een "professional agenda" als er sprake is van "awareness among those members of the public informed about a given issue who may promote a particular expert view of a problem".

Zogezegd het algemene publiek versus het belangen-publiek.

Voorop dient te staan dat de publieke agenda in zijn algemeenheid geen neutraal gebeuren is, maar een soortement machtsarena. Niet het toeval of de loop der dingen bepalen de publieke agenda, maar mensen van vlees en bloed met specifieke belangen, wensen en verlangens. Publieke "agenda-building" vindt dan voornamelijk plaats via de media die ons ter beschikking staan: radio en t.v., dag- en weekbladen etc..

Zij vormen de arena van de publieke discussie.

Voor de uitwerking van onze issues leg ik nadruk op de opkomst en definitie van het probleem en de mobilisatie van groepen en individuen rond het strijdpunt, zowel als op het type strijdpunt, vanuit het idee dat dit mede bepaalt hoe de agenda bepaald wordt en hoe het issue wordt afgehandeld. Van groot belang is het daarbij de vraag te stellen of er bij de direct betrokkenen, in de discussie sprake is van verborgen agenda's. Gieten discussianten wetenschappelijke sausjes over hun verhaal, spelen zij spelletjes om hun dieper liggend belang te verdoezelen?

Zo ja, waaruit bestaat dan, naar alle waarschijnlijkheid, die verborgen agenda?

Zoals aangekondigd start mijn verhaal na het omslagjaar 1985 met de gebeurtenissen rond de Rotterdamse woongroep aan de Schiebroekselaan.

Op 26 april 1985 bestormen 40 agenten met koevoet de bewuste woongroep, waar volgens politie en justitie een poel van "ontucht" en kinderporno welig schijnt te tieren. Alle kinderen van de woongroepsleden worden rechtstreeks van school gehaald en een tijdje lang in verschillende tehuizen verborgen gehouden, omdat, aldus de betrokken officier van justitie Gerding, zij "met de lichamelijke en zedelijke ondergang worden bedreigd" (Volkskrant, 29-4-'85).

Opvallend genoeg speelt in de publieke discussie net na de bestorming van de woongroep vooral de politieke voorkeur van de volwassen woongroepsleden een grote rol. Het zou hier gaan om (ex-)activisten van de Kommunistische Eenheidsbeweging Nederland (de KEN). De autoritaire structuur die deze marxistisch-leninistische beweging zou kenmerken, wordt in de publieke media op subtiele wijze gekoppeld aan de "onzedelijkheden" die zouden hebben plaatsgevonden. Interessant daarbij is een artikel in de Groene Amsterdammer, enkele weken voor de politieinval, waarin de woongroep en haar "IJzeren Wet van de Verliefdheid" (Groene 3-4-'85) in een verdachtenhoek worden geplaatst.

Terwijl de Groene de publieke discussie rond de woongroep zogezegd op een negatieve wijze aanzwengelt, kenmerkt de discussie zich na de politieinval, vrijwel in alle media door nuanceringen. Her en der worden er vraagtekens gezet bij de aanpak door politie en justitie. Zelfs de Telegraaf (4 mei '85) gaat het politieoptreden te ver. NRC-columnist Frank Kuitenbrouwer stelt voor om de term ontucht als archaïsch overboord te gooien. De NVSH en het COC spreken rondit van overheidsterreur (div. kranten, 6-5-'85). De sexuologe Gerda van Dijk en de psychologe Rita Kohnstamm vragen zich af waar in de opvoeding van kinderen de erotische ondergrens ligt, onderwijl verzuchtend dat "iedereen die lekker met zijn kind omgaat zo'n beetje vogelvrij is" (de Dordtenaar, 4-5-'85). Het is opnieuw de Groene die de woongroep aanpakt onder het kopje "De gezellige grimmigheid van de Ken" (Groene 15-5-'85). En in de Haagse Post beschrijft een ex-Ken lid de machtsstructuur binnen de woongroep om uiteraard tot de conclusie te komen dat er vanwege de Ken-achtergrond van de woongroepsleden "gerede vraagtekens kunnen worden gezet bij de manier waarop de volwassenen hun macht ten opzichte van de kinderen gebruiken" (Haagse Post, 18-5-'85).

Toch zijn de geluiden in de publieke discussie in het algemeen vooral negatief ten aanzien van het politie- en justitieoptreden, al is het kwaad dan natuurlijk al geschied. Op een ongekend indringende wijze waren er van staatswege registers opengetrokken teneinde een zedelijke norm dwingend voor te schrijven aan een "dissident" groepje mensen en daarmee aan de gehele bevolking. Een saillant detail mag het worden genoemd dat eind mei '85 de politie van Amsterdam door de Haagse rechtbank wordt gesommeerd haar beschuldigingen over kinderverwaarlozing door leden van de t'ai-chi-groep in te trekken. Ook hier hadden politie en justitie kinderen met veel bombarie aan de ouderlijke macht onttrokken. Achteraf werden politie en justitie hiervoor in het ongelijk gesteld. Zo verging het ook de Rotterdamse woongroep. De inval en het "wegmoffelen" van de kinderen had de kranten, radio en t.v. grootscheeps gehaald". Ruim twee jaar en vele processen en verhoren later kon men het bericht van de vrijspraak van de leden van de woongroep echter terugvinden op een één-kolomsberichtje ergens op pagina negen in enkele kranten. Politie en justitie werden achteraf in het ongelijk gesteld, maar ach, wat deed dat er toe?

De woongroep-case verdween ongeveer een maand na dato van de publieke agenda. Zowel de publieke als de formele agenda werden inmiddels beheerst door uitspraken van de kinderrechter Doek over Nederland als kinderpornoproduktienatie. Het PPR-kamerlid Lankhorst voelt de Minister van Justitie over Doeks uitspraken aan de tand. Deze verwijt Doek "onzorgvuldigheid", maar daarmee is de kous niet af. Eind mei en begin juni worden de eerste sexshophouders veroordeeld voor de verkoop van kinderporno en in juli '85 haalt de nieuwe pornowet de eindstreep, met dien verstande dat alleen de strafwaardigheid van kinderporno in de nieuwe wetgeving terugkeert. Tot juli '84 was het niemand opgevallen dat er ook kinderporno verkocht werd. Gelukkig waren de Amerikanen er net op tijd bij om de beschuldigende vinger richting Nederland te heffen. In Nederland werd niet alleen kinderporno gefabriceerd, zo luidden de beschuldigingen, maar er werden zelfs kinderen op veilingen verhandeld. En hoewel er tot op heden nog niemand in Nederland is veroordeeld op de fabricatie van kinderporno, laat staan op het organiseren van kinderveilingen, was er maar één remedie tegen de Angelsaksische geruchtenstroom: de kinderporno als apart delict strafbaar stellen. De grootschalige razzia's van de Amsterdamse Zedenpolitie (juli '84 volgend op de Amerikaanse aantijgingen) waren niet voor niets geweest. Natuurlijk zo stelde de minister, ging het bij kinderporno alleen om seksuele gedragingen vastgelegd op de gevoelige plaat, voor commerciële doeleinden. Gewoon bloot viel daar vanzelfsprekend niet onder.

De publieke agenda wordt in de maanden volgend op de woongroep-affaire beheerst door een berg van ontucht-, incest- en sexueel gewelddelicten. Zo roept bijvoorbeeld Trouw incest uit tot het nieuwe gat in de mediemarkt (Trouw 17-6-'85). In een dergelijk klimaat met een voorstel op de proppen komen om sexueel contact van 12- tot 16-jarigen enigszins te liberaliseren en te decriminaliseren, getuigt dan ook van grote moed. Op 1 november 1985 heeft het kabinet-Lubbers het hem weten te fiksen. Onder de kruisraketten door, zoals het in de Haagse wandelgangen heette, was het kabinet accoord gegaan met een voorstel van de Minister van Justitie om seksuele handelingen van en met iemand van 12 tot 16 jaar alleen strafbaar te stellen voor die gevallen waarin er sprake is van misbruik van overwicht of van misleiding.

Maar ach, de liberale moed was van korte duur. Terwijl columnisten in Trouw en de Volkskrant nog repten van een "nieuwe zedelijkheidswetgeving in zicht" (Volkskrant 6-11-'85) en een "zedelijkheidswet in het spoor van de emancipatie" (Trouw 6-11-'85) was het CDA al mordicus tegen. De Partij van de Arbeid twijfelde nog, de VARA was tegen en Veronica en de Telegraaf probeerden de publieke discussie onder brede lagen van de bevolking aan te zwengelen, door de massa op te roepen haar mening kenbaar te maken ten aanzien van vragen als "bent u het ermee eens dat er nooit sprake kan zijn van een gelijkwaardige verhouding tussen kinderen en meerderjarigen?" (de Telegraaf 9-11-'85).

Het Gesundes Volksempfinden reageert met statements als "geen drank, geen auto maar wel sex onder de zestien ? Schande !" (de Telegraaf, 18-11-'85). Op 19 november stapt VVD-fractieleider Nijpels, juist hij, naar Korthals Altes toe om te vragen het voorstel niet door te zetten. Op 20 november verklaart de minister van het wetsontwerp "geen halszaak te maken", wanneer werkelijk blijkt dat voor zijn decriminaliseringsvoorstel "geen maatschappelijk draagvlak aanwezig is". Op 21 november en volgende spreken de hoofdredactionele commentaren in de Volkskrant, NRC, Trouw, de Waarheid, het Parool en het Utrechts Nieuwsblad schande over de onzedelijke ommezwaai van de minister.

Als voorzitter van de D66-werkgroep Justitie heb ik de discussie rond de herziening van de zedelijkheidswetgeving in die stormachtige novemberdagen van zeer nabij meegemaakt. In de Kamerfractie werd afgesproken geen commentaar naar buiten toe te leveren, zolang de letterlijke tekst van Korthals Altes' voorstel niet voorlag. We kenden het voorstel immers alleen van een ministerieel persbericht. Groot was dan ook de verbazing en woede toen dhr. Mik (Kamerlid voor D66 in die tijd) in verschillende interviews verklaarde een groot tegenstander te zijn van het non-voorstel. Nadrukkelijk vanuit zijn oude discipline als jeugdpsychiater deed Mik enkele uitspraken waar ik het afgelopen half jaar tijdens de slepende affaire-Oude Pekela aan heb moeten terugdenken. (Ik kom daar straks in dat verband nog op terug) Zo zei Mik in het Eindhovens Dagblad (8-11-'85) en het Nieuwsblad van het Noorden (9-11-'85) onder andere: "Jongeren tussen de 12 en de 16 zijn nog niet volwassen en hebben ook nog niet het inzicht van een volwassene. Ze verkeren daardoor altijd in een slechtere positie ten opzichte van een volwassene. Volgens mij is er bij dit soort sexuele contacten dan ook meestal geen sprake van vrije wil van de kant van de jongere. Dat de jongeren van deze tijd vroeger rijp zouden zijn dan vroeger bestrijd ik. Volgens mij zijn ze zelfs emotioneel minder snel volwassen dan vroeger." Mik voegt daar nog aan toe dat hij denkt dat zijn fractiegenoten ook tegen het non-voorstel zullen zijn. Straks meer over Mik. Wat volgt is weer een jaar waarin de media ons overspoelen met ontucht, incest, sexueel geweld van leraren en therapeuten en kinderpornojachten waarbij men op geen enkel bewijs stuit. Wel kon statistisch worden vastgesteld dat in 1986 het aantal veroordelingen vanwege artikel 247 uit het Wetboek van Strafrecht voor het eerst sinds 1950 weer significant toenam, ik sprak daar in mijn inleiding al over.

Tegen deze stroom in, kreeg de Minister van Justitie begin '87 een petitie aangeboden waarin werd voorgesteld sexueel contact van beneden-de-zestienjarigen niet meer absoluut te verbieden. Gepleit werd voor een zogenaamde strafuitsluitingsgrond. D.w.z. sex beneden de zestien jaar bleef strafbaar, tenzij de jongere zelf het contact zocht en dat vrijwillig in stand houdt. De petitie werd ondertekend door organisaties als het COC, de NVSH, de Coornhertliga, het Humanistisch Verbond, de landelijk Hervormde Jeugdraad en de vrouwen en jongerenclubs van VVD, PvdA en D66. Op de lijst van deskundigen-ondertekenaars vielen de namen op van de auteur Yvonne Keuls en de emeritus-hoogleraar strafrecht prof. Melai. Naar hem was immers het eindrapport van de commissie-zedelijkheidswetgeving genoemd dat in 1980 het licht had gezien. In dat rapport werd een uiterst minieme hervorming van de artikelen m.b.t. de sexuele contacten van jeugdigen voorgesteld.

Was Melai nu ineens een libertijn geworden of was diens ondertekening van de COC-petitie een teken dat het hier ging om een extreem compromisvoorstel ? Melai zei het zelf zo:

"Ik heb het stuk van het COC niet blind getekend. Er valt iets te zeggen voor deze poging die met de grootst mogelijke zuiverheid wordt ondernomen om uit het probleem te komen" (Trouw, 16-1-'87).

Op verzoek van de minister wordt een commissie ingesteld die onderzoek doet op welke schaal kinderporno in Nederland voorkomt, wordt gemaakt etc. In het voorjaar van 1986 komt deze commissie met haar uitkomst: er is geen enkele aanwijzing voor significante productie van kinderporno in Nederland.

Ik neig om de ondertekening van de petitie door Melai en andere niet als liber-
tijn te boek staande lieden, te zien als een bewijs voor de stelling dat de
COC-petitie een uiterste compromiskarakter kende. Het COC, de NVSH en andere
libertaire organisaties hadden op radicale wijze het standpunt van hun beleids-
nota "Zeden en straffen" uit februari '84 verlaten teneinde een uiterste knie-
val voor de politieke beleidsmakers te maken (3). Daarmee vervreemdden zij
grote delen van hun achterban van zich. Abolitionisten als prof. Hulsman teken-
den de petitie niet en hetzelfde gold voor de pedofielenvereniging Martijn.
Voor de discussie na mijn verhaal, heb ik het proces dat zich hier afspeelde
samengevat in een pakkende stelling (zie stelling nr.6).

Met de petitietekst is tot op heden niets noemenswaardigs gebeurd.

De vraag dringt zich op, of er wel ooit iets mee zal gebeuren, als
men in de begroting van het departement van Justitie voor het jaar 1988
leest dat de Minister zich nog beraad over een herziene tekst m.b.t. het
huidige art.247 Sr. en dat hem "geen alternatieve voorstellen voorliggen".
Is de instelling van de commissie-Melai in de 70'er-jaren en haar uit-
eindelijke rapportage in 1980 dan slechts een voorbeeld geweest van een
bewuste non-decision? Hebben alle libertaire voorstellen van de afgelopen
twintig jaar dan slechts gediend als overbodige franje aan een formele
agenda die herziening van de zedelijkheidswetgeving ieder jaar weer voor
zich uitschoof, althans waar het gaat om het nemen van een herzieningsbesluit?

Politie en justitie zaten ondertussen niet stil. Op 14 mei '87 worden na een
Amerikaanse tip 15 blootfoto's van jongetjes in beslag genomen op een foto-
expositie in een galerie.

Naar mijn waarneming bevond zich onder die foto's eigenlijk maar één afbeelding
waarin een knaap wellicht een erectie tentoonspredde, op de overige afbeel-
dingen was er m.i. gezien absoluut geen sprake van enige seksuele gedraging. Ter
illustratie zal ik een aantal van de inbeslaggenomen foto's laten rondgaan.
We maken er een kwisje van. Welke afbeeldingen (4 in getal) kwamen er uitein-
delijk in de dagvaarding? En op grond van welke twee foto's zal het proces
tegen de bewuste Amerikaanse fotograaf worden gevoerd?

Eén spelregel vooraf: u dient zich te houden aan de
objectieve criteria die het recent in werking getreden kinderporno-
artikel 240b Sr. u biedt, d.w.z. "met een gevangenisstraf van ten hoogste
drie maanden of geldboete van de derde categorie wordt gestraft degene
die een afbeelding... van een seksuele gedraging, waarbij iemand die kennelijk
de leeftijd van zestien jaar nog niet heeft bereikt, is betrokken, hetzij
verspreidt of openlijk tentoonstelt, hetzij om verspreid te worden vervaardigd,
invoert, doorvoert, uitvoert of in voorraad heeft". Ik moet daar zuiverheids-
halve nog aan toevoegen dat de Minister van Justitie in het pornodebat van 1985
ten aanzien van 240b nog verklaarde dat hij "het zich niet kan voorstellen, dat
er ook maar één rechter zal zijn" die een (bloot-)afbeelding van een jongere
alleen zal aanmerken als kinderporno.

Met die laatste aanvulling heb ik de kwis er niet gemakkelijker op gemaakt.
Op alle foto's staan jongens alleen afgebeeld, zij het in één geval samen met
een spiegel. Als mogelijk pornografisch worden aangemerkt de foto's met de
breedgrijnzende achteroverliggende jongen en de foto van het piemeltje en de
onderbroek. Omdat, aldus Justitie, "de nadruk teveel ligt op de geslachtsde-
len". Dacht u ook altijd dat porno iets te maken had met seksuele hoogstand-
jes? Sinds de invoering van artikel 240b en met name sinds de adviezen van de
commissie-de Wit, kan ook een afbeelding zonder een objectiveerbare seksuele
gedraging porno zijn. U bent gewaarschuwd, wanneer u zich wat al te gauw en
idealistisch abonneert op het blad van de Nederlandse Naturalisten Federatie!
Dan over die commissie-de Wit.

Op verzoek van de minister wordt een commissie ingesteld die onderzoekt op
welke schaal kinderporno in Nederland voorkomt, wordt gemaakt etc....

In het voorjaar van 1986 komt deze commissie met haar uitkomst: er is geen
enkele aanwijzing voor significante productie van kinderporno in Nederland.

En passant stellen de Wit en de zijnen voor het begrip kinderporno uit te breiden tot al die (commerciële) afbeeldingen van kinderen die "geschikt zijn om de zinnen te prikkelen". Wat schetst de verbazing, als verschillende zedenpolitie in den lande bij hun (semantische) strijd tegen kinderporno vervolgens de omschrijving van de commissie-de Wit hanteren? Enkel en alleen blootafbeeldingen van beneden-de-zestien-jarigen, waarbij het geslachtsdeel te duidelijk in beeld komt, zijn nu ineens porno. En daar blijft het niet bij. Op 30 juli '87 worden de uitgangspunten van de commissie-de Wit tot "beleidsuitgangspunten inzake kinderpornografie" gebombardeerd. Dat houdt behalve een opgerekt uniek pornobegrip ook in, dat de politie, wanneer het stuit op een geval van sex van of met iemand beneden de zestien jaar, "het doen van huiszoeking in een zo vroeg mogelijk stadium moet stimuleren" (Staatscourant 30-7-'87). We zien het al voor ons: een 68-jarige vrouw ziet opkijkend van achter haar Telegraafje opvallend vaak jonge jongens naar binnen gaan bij haar buurman. Zij besluit de politie te bellen onder het motto "je hoort zoveel narigheid tegenwoordig". De politie brengt een bezoekje aan de man, die net op dat moment een partijtje aan het strippokeren is met enkele van zijn kleine vrienden. En ja hoor, de schrandere oom Agent krijgt uit een van de kinderen een verklaring los. De kinderen worden voor verhoor meegenomen naar het politiebureau, de man wordt vastgezet en het huis wordt doorzocht. Bij die huiszoeking stuit de politie op foto- en dagboeken van de man, waaruit haarfijn de namen kunnen worden opgelepeld van nog twaalf kinderen waarmee de man de afgelopen zes jaar contact heeft gehad of dat nu sexueel was of niet. Al die mensen krijgen ook bezoek van oom Agent met de vraag of de man wel eens "vieze spelletjes" met ze deed. En hopta, geen drie, maar zeven aanklachten. Is dat niet even mooi meegenomen?

De vraag dringt zich op hoe het zover heeft kunnen komen, dat enkel en alleen de afbeelding van een beneden-de-zestien-jarig geslachtsdeel zulke ingrijpende gevolgen kan hebben. Het antwoord laat zich, althans voor mij, makkelijk raden. Toen in Nederland als uitkomst van een jarenlang pornodebat de algehele strafwaardigheid van porno leek te worden opgeheven, kwamen er vanuit Amerika en Engeland forse beschuldigingen richting Nederland. Nederland zou een bloeiend kinderpornoproduktieland zijn en bovendien werden er hier kinderen op veilingen verhandeld. Dus kwam kinderporno als apart issue op de formele agenda en werd het als apart delict strafbaar gesteld. Het mag dan ook niet verbazingwekkend worden genoemd dat er in de aangehaalde richtlijnen m.b.t. kinderpornografie uiteindelijk wordt gekozen voor "the American Way". In "The Protection of Children Against Sexual Exploitation Act" van 1977 had de Amerikaanse justitie immers al aangegeven dat er ook sprake van een pornografische afbeelding zou zijn, wanneer de jongere in een zodanige houding staat afgebeeld dat zijn genitaliën "ontuchtig" (Amerikaans: "lewdly") geposeerd staan.

Het mag vrij duidelijk zijn, dat de Amerikanen het issue "kinderporno" op de Nederlandse formele en publieke agenda hebben weten te krijgen. En dat niet alleen! Ook de uitkomst van het politieke debat in Nederland is door de Amerikanen bepaald. De aard en inhoud van het probleem lijken welhaast met fluwelen koorden vanuit Amerika te zijn gedictieerd. Duidelijk is ook dat de Nederlandse Tweede Kamer in oktober 1984 volkomen doelloos nuances en begrenzingen ten aanzien van het begrip "kinderporno" heeft pogen aan te brengen. De woordvoerders van VVD, PvdA, D66, PPR en PSP hadden zich die moeite kunnen besparen. Het spel om de formele agenda, die voor mij in dit geval nauwkeurig lijkt samen te vallen met de professionele agenda van de Nederlandse en Amerikaanse politie en justitie, was immers vantevoren al gespeeld.

Nog lang niet gespeeld is de discussie rond "Oude Pekela". In mei van het vorige jaar kwamen er uit het veengebied de eerste rooksignalen over de zogenoemde "massale ontucht met wel zeventig Pekelder kleuters".

Horden kleuters van twee openbare scholen waren volgens de verhalen één of twee vakanties lang meegelokt door clowns, sexueel misbruikt en voor kinderporno ingezet. De kinderen van de nabijgelegen christelijke school waren blijkbaar ongemoeid gelaten. Voor velen hield het verhaal het midden tussen een canard en een walgvogel. Menig wetenschappelijk gevormd mens verwees de Pekelder stories naar de hoop van de massahysterie, of, zoals de Amsterdamse massacommunicatiespecialist Brouwer het zo fijntjes uitdrukte: massale verstandsvertroebeling. Een medisch onderzoek in het ziekenhuis van Winschoten wijst uit dat twee jongetjes lichte verwondingen hebben aan hun anus. Deskundigen houden het erop dat beide kleuters met, of beter: in, elkaars lichaam op onderzoek waren uitgeweest. Politie en justitie denderen echter door. Op 1 juli wordt er een clownspak gevonden. Na veel verhoren van de kinderen en andere direct betrokkenen en na een aanzienlijk aantal gerichte buurtonderzoeken besluit justitie eerst wel, dan niet, dan weer wel en vervolgens toch niet het onderzoek te staken. Een vader en een zoon in een naburig dorp worden aangehouden. De Barbertjes zullen hangen. Edoch, ze blijken een sluitende alibi te hebben. Voorlichtingsbijeenkomsten helpen niet meer, het kloeke en prompte verhoren door de kleuterjuf van al de kleuters uit haar klas lijkt voor niks te zijn geweest. Maar nee, daar is Gerrit Mik. Een oud-studievriendje van de betrokken Leeuwarder procureur-generaal Addens en toevallig ook nog kinderpsychiater van huis uit. Achteraf, let wel: achteraf, speelt Mik met erg veel gevoel voor modern Amerikaans toneel, de rol van de tweede Saulus die werd tot Paulus. Als ongelovige Thomas ging hij heen, als bekeerde kwam hij terug. "Ik stond voor de zaal" (met Pekelder ouders-MM), vertelt Mik in die tijd tegen een verslaggever, "en ik dacht: ik moet één lijn trekken met de ouders maar ik moet er voor proberen te zorgen dat hun woede niet zo hoog oploopt dat ze zichzelf en hun kinderen in moeilijkheden brengen doordat ze de rest van het onderzoek onmogelijk maken. Eerlijk zijn, zei ik tegen mijzelf, en ik zei in het Gronings: Gain gesoes en gain flauwekul. Dat kwam over, ik had deel aan hun persoonlijke emotie. Aan het slot heb ik gezegd: ik wil nog iets zeggen als burger en niet als gedragswetenschapper. En dat is dit. Elke morgen ga ik naar het zwembad en dan zie ik een oranje busje waarin gehandicapte kinderen naar ons zwembad worden gebracht. Wat fijn, denk ik dan, dat dit zo geregeld is. En onmiddellijk krijg ik dan een aanval van blinde woede als ik eraan denk dat jullie kinderen, met diezelfde blonde koppies, in zo'n zelfde oranje busje zijn meegenomen. Misschien klinkt het wat demagogisch, maar ik meen het." Mik werd onthaald op een donderend applaus. De methode-Coby had gewerkt. De oververhoorde en overbeschermden Pekelder kleuters hadden in grote getale aan de verwachtingen van de methode-Coby voldaan. Hoe tegenstrijdig de diverse verklaringen ook waren, ze waren allemaal waar. Mik was bekeerd. Overigens niet waar het kindersexualiteit aangaat. Ik durf te beweren dat Mik het spel is aangegaan met een kanjer van een verborgen agenda. Al in november '85, ik sprak daar reeds over, is het Mik die tegen de afspraken binnen de toenmalige D66-fractie in, verklaart een warm tegenstander te zijn van erotiek tussen jong en oud. Is het de psychiatrische neiging tot een dwangmatig en kloekmatig afschermen van de eigen broodwinning die Mik dreef en drijft? Volgens de redeneertrant: harmonieuze kinderen hebben geen kinderpsychiater nodig, seksuele relaties van kinderen met ouderen werken een psychosexuele scheefgroei in de hand, kinderen die een seksuele relatie met een oudere onderhouden moeten naar de kinderpsychiater. Of is Mik gewoon een moraalridder van de ergste soort, zo iemand als de Utrechtse psycholoog Wolters die bij iedere uiting van kindersex met veel tromgeroffel laat weten dat de zedelijke ondergang dreigt? Mik een beetje kennende, lijkt het mij hier te gaan om een mix van beiden. In ieder geval is de benoeming van Mik als kinderpsychiater in de zaak-Oude Pekela ingegeven door de drang om op heel subtiele wijze de publieke agenda van zeer gekleurd voer te voorzien. Beter ware het geweest om een psychiater naar de Groninger veengronden te sturen, die minder behept is met een dosis moralistische vooringenomenheid ten aanzien van kindersex dan Gerrit Mik. Helemaal toevallig zal diens benoeming in deze zaak dan ook wel niet zijn geweest.

Uniek is Oude Pekela op zichzelf trouwens ook niet. Vergelijkbare gevallen van massale verstandsvertroebeling deden zich al bij bosjes voor in de Verenigde Staten. Ik licht er een paar voorbeelden uit.

Een enorme sensatie verwekt in augustus 1983 het bericht dat in Manhattan Beach (Californië) 349 kinderen van een kleuterschool door de 77 jarige eigenaresse, een 60 jarige leidster, haar zoon en nog enige andere mannen misbruikt zijn. De kinderen geven levendige beschrijvingen van Satans-rituelen, waarbij mannen het hoofd met een kap verhuld, in kerken en op kerkhoven rondansten, dierenoffers brachten en bloed dronken. Na achttien onderzoeken zegt de openbare aanklager dat het bewijs "ongelooflijk zwak" is. De volgende zomer gaat een andere school in die streek eraan. Nu komen er zelfs onderaardse gangen en een spookhuis aan te pas. Maar de kinderen spreken elkaar zo falikant tegen dat de zaak vastloopt.

In aansluiting hierop ontstaat dan in 1984 een schandaal in de omstreken van Los Angeles. In niet minder dan zes dorpen blijken op kleuterscholen precies dezelfde dingen te gebeuren als in Manhattan Beach. Behalve dierenoffers zijn er nu ook mensenoffers gebracht door mannen in zwarte gewaden, met een kap over hun hoofd, die in een kring dansten en zongen. Er zijn 56 verdachten. De politie ondervraagt honderd volwassenen en enige honderden kinderen, doet huiszoekingen, onderzoekt bedrijven. Kosten: 1 miljoen dollar. Resultaat:

niets. In Jordan (Minnesota) trekt in 1983 een vrouwelijke officier van just. van leer. Ze laat 24 mannen oppakken en beschuldigt ze van sexueel misbruik van kinderen, moorden en verminkingen. Sommige kinderen zeggen van niets te weten, maar dan legt deze dienaar van de gerechtigheid hun uit dat het erom gaat slechte mannen te straffen die vreselijk gevaarlijk voor kinderen zijn. Ze moeten haar dus helpen, desnoods leugens vertellen om die mannen te beletten, nog meer kinderen ongelukkig te maken. Als deze fanatieke tante steeds meer mensen laat opsluiten begint de publieke opinie zich toch eindelijk te verzetten. Een andere officier van justitie moet de zaak opknappen. De felle dame verdwijnt uit het beeld, alle gearresteerden komen vrij. Het drama gaat als een nachtkars uit, want met het zogenaamde bewijsmateriaal blijkt niets aan te vangen.

Ik vertel u deze verhalen om aan te geven dat "Oude Pekela" meer gemeen heeft met bijvoorbeeld Los Angeles of Manhattan Beach, dan met het Amsterdamse Sodom en Gomorra. Ik sluit niet uit dat in een veramerikaniserend Nederland meer "Oude Pekela's" zullen worden ontdekt.

De strijd tegen "kinderporno" kan worden aangemerkt als een startpunt voor een nieuw ethisch revell. Met als kapstok en bliksemalleider het leeuw "kinderporno" kan worden opgetreden tegen homoseksualiteit, gasterixten, comiches en andere alternatieve opvoeders.

Politie en justitie zijn min of meer "gevangenen" van hun eigen dubbelrol. Het is dat ze zich die rol met erg veel graagte laten aanmeten.

Naar het buitenland toe hebben ze de goede naam van Nederland hoog te houden en zijn ze erbij gebaat geruchten over kinderporno, sexueel misbruik etc. te bagatelliseren. Naar het binnenland toe heeft het naar de politie er belang bij de strijd tegen de onzichtbare kinderporno in al zijn bevigheid te voeren. Daarbij moet er vooral geroepen worden en meer macht en geld om alle onzigheid te bestrijden. Daarmee is de eerste drijfveer voor de houding van justitie en met name de politie gekarakteriseerd. Een tweede drijfveer kan voor het publiek indringender gevolgen hebben. Men is uit op vergroting van zijn bevoegdheden. Onderzoeksmethoden, infiltratiemethoden, afsluitermethodes, ladingen en uitlokkingsbevoegdheden: het doel, de zgn. bestrijding van de kinderporno, heiligt alle middelen. Met een vergroting van haar bevoegdheden lijkt de politie steeds meer op weg om elementaire beginselen van de Nederlandse rechtsstaat te ondermijnen. Daartoe wordt meestal ongevraagd de formale agenda uitgebreid (in dit verband verwijs ik nogmaals naar de activiteiten van de commissie de Wit). Gesteld kan worden dat politie en justitie op subtiel wijze de formale agenda bepalen. Het zij zich de laatste drie jaren voorbij hoe ook worden omzetter in gelegaliseerd beleid.

De conclusies van mijn verhaal laten zich gemakkelijk raden. Aan de hand van de vijf bestudeerde issues die ik aangemerkt heb als bakens in de publieke en politieke discussie rond jeugd, sex, wetgeving en pedofilie in de jaren '85-'88, kan het volgende worden gesteld:

- de publieke agenda vertoont een uiterst grillig verloop. Enerzijds is er over de woongroep-zaak, de COC-petitie en de affaire-Oude Pekela bij tijd en wijle een genuanceerde en evenwichtige publieke discussie gevoerd, anderzijds verdringen de diverse media zich om de smeugste "ontucht"-, incest- en sexueel geweldzaken ten tonele te voeren.

Krijgt het publiek de pers die het verdient of verdient de pers aan het publiek door een tamelijk onvoorspelbaar hap-snap-beleid te voeren ten aanzien van zedenzaken, daarbij middels sensatieartikelen het Gesundes Volksempfinden bevredigend?

- de formele agenda kenmerkt zich a. door een hoeveelheid non-decisions. Voorbeelden zijn de instelling in 1970 en de rapportage in 1980 van de commissie-zedelijkheidswetgeving, later vernoemd naar haar voorzitter Melai; de aanbieding van de COC-petitie in januari van het vorige jaar; het non-voorstel van Korthals Altes in november 1985 en met even veel recht het aanstellen van Mik als vertrouwensman voor Oude Pekela en het bezoek van Korthals Altes aan Oude Pekela zo'n vier weken geleden. En b. door een groot overwicht in het besluitvormingsproces voor onze Angelsaksische bondgenoten. Men denke o.a. aan de resultaten van het gekrakeel rond de kinderporno.

Dan wil ik met u tot slot nog even terug naar de rol van de vijf belangengroepen die ik in het begin van mijn verhaal onderscheidde. Wat kan er nu over hun rol, hun wijze van belangenbehartiging, hun invloed op de agenda-vorming worden gezegd?

De moralisten en de Angelsaksische lobby kunnen inhoudelijk op één lijn worden geplaatst. In extremis kan men hierbij denken aan de E.O. in Nederland en de meer invloedrijke fundamentalistische lobby in de V.S..

Met betrekking tot de thema's die hier de revue passeerden, kan men in zijn algemeenheid concluderen dat de publieke, maar vooral de formele agenda steeds meer door de moraalridders worden gedomineerd. Gingen de afgelopen decennia steeds opnieuw issues voor de moralisten verloren (gedacht kan worden aan de discussies rond abortus, anti-conceptiva en homosexualiteit), hier is een issue gevonden waarmee grote delen van het publiek zich kunnen identificeren. De strijd tegen "kinderporno" kan worden aangemerkt als een startpunt voor een nieuw ethisch reveil. Met als kapstok en bliksemafleider het issue "kinderporno" kan worden opgetreden tegen homoboekhandels, naturalisten, communes en andere alternatieve opvoeders.

Politie en justitie zijn min of meer "gevangenen" van hun eigen dubbelrol, zei het dat ze zich die rol met erg veel graagte laten aanmeten.

Naar het buitenland toe hebben ze de goede naam van Nederland hoog te houden en zijn ze erbij gebaat geruchten over kinderporno, sexueel misbruik etc. te bagatelliseren. Naar het binnenland toe heeft met name de politie er belang bij de strijd tegen de onzichtbare kinderporno in al zijn hevigheid te voeren. Daarbij moet er vooral geroepen worden om meer menskracht en geld om alle vunzigheid te bestrijden. Daarmee is de eerste drijfveer voor de houding van justitie en met name de politie gekarakteriseerd. Hun tweede drijfveer kan voor het publiek indringender gevolgen hebben. Men is uit op vergroting van zijn bevoegdheden. Undercoveracties, infiltratiemethodes, afluistermogelijkheden en uitlokkingsbevoegdheden: het doel, de zgn. bestrijding van de kinderporno, heiligt alle middelen. Met een vergroting van haar bevoegdheden lijkt de politie steeds meer op weg om elementaire beginselen van de Nederlandse rechtsstaat te ondermijnen. Daartoe wordt meestal ongevraagd de formele agenda uitgebreid (in dit verband verwijs ik nogmaals naar de activiteiten van de commissie de Wit). Gesteld kan worden dat politie en justitie op subtiele wijze de formele agenda bepalen. Wat zij zich de laatste drie jaren voornam kon ook worden omgezet in gelegitimeerd beleid.

De hervormers zijn gebaat bij een terugdringing van de overheidsbemoeienis in de persoonlijke levens van individuele burgers. Helaas ligt in de publieke discussie de nadruk op extreme gevallen. Voorstanders van decriminalisering van kindersexualiteit hebben nauwelijks populistische argumenten tot hun beschikking en hebben bovendien weinig of geen mogelijkheden om de barrières van de formele agenda te overwinnen. Hun rol blijft beperkt tot het entameren van discussies op de professionele agenda.

Tot slot de politieke beleidsmakers. Hierover kan ik kort zijn. Het gaat om de macht en dus om de stemmen. Hoe dichter men in de buurt komt van verkiezingen, hoe kleiner de wil, of beter: hoe groter de onwil om iets te ondernemen richting decriminalisering. Kindersex en/of pedofilie zijn geen issues waar verkiezingen mee gewonnen kunnen worden.

Afsluitend nog een blik in de toekomst. Mijn verwachting is dat de ondermijning van de rechtsstaat zich de komende jaren in verhevigde vorm zal doen voelen. Zonder voldoende politieke tegendruk zullen undercovertechnieken, prompte huiszoekingen wanneer men op een pedofiel contact stuit en uitlokkingsactiviteiten tot het standaardpakket van politieactiviteiten gaan behoren. Niet voor niets volgen al veel chercheurs en inspecteurs van de verschillende zedenpolities daartoe hun opleiding in de Verenigde Staten. Is er dan helemaal geen hoop meer op een kering van het tij? Toch wel, de massaverdwazing in de Verenigde Staten en andere Angelsaksische landen heeft veel aanzienlijker vormen aangenomen dan in Holland het geval is na een paar veenbrandjes. In ons land kunnen redelijke argumenten in een discussie nog steeds rekenen op een aardig omvangrijk willig gehoor. Ik prijs mij gelukkig met de gedachte dat een verhaal als dit nog vrijelijk kan worden uitgesproken. Zolang er sprake kan zijn van een free flow van informatie en ideeën is er immers hoop.

NOTEN:

- (1): verwezen zei hiervoor naar:
- Cobb, R.W. en C.D. Elder (1971), "the Politics of Agenda-Building: An alternative perspective for modern democratic Theory". In: Journal of Politics, 33, pag. 892-915.
  - Cobb, R.W., J.K. Ross en M.H. Ross (1976), "Agenda-Building as a comparative political process". In: American Political Science Review, 70, pag. 126-138.
  - Kok, W.J.P. (1981), "Signalering en selectie. Rapport over een onderzoek naar de agendavorming van de Rijksdienst". Staatsuitgeverij.
  - Outshoorn, Joyce (1986), "De politieke strijd rondom de abortuswetgeving in Nederland: 1964-1984". V.U..

(2): Nelson, B.J. (1984), "Making an Issue of Child Abuse, Political Agenda Setting for Social Problems". Chicago/ London: University of Chicago Press.

(3): In "Zeden en Straffen" werd voorgesteld om het gebruik van geweld, dwang etc. strafbaar te stellen (c.q. te houden, door een kleine aanpassing van art. 284 Sr.) en de strafwaardigheid van de seksuele handelingen op zich, op te heffen.

BIJLAGE 1

Tabel 1 Onherroepelijke veroordelingen wegens seksuele misdrijven (in % van het totaal)

	<u>1950</u>	<u>1975</u>	<u>1982</u>	<u>1986</u>
Openbare schennis en ontucht met minderjarigen (art. 247)	84 %	51 %	28 %	32 %
Aanranding en verkrachting	5 %	31 %	60 %	51 %
Overige seksuele misdrijven	11 %	18 %	12 %	17 %

Bron: 1950-1982: J. Frenken in Frenken en Doomen, Strafbare seksualiteit, Deventer, 1984, blz. 62; 1986: adaptatie CBS-gegevens

Tabel 2 "Overige seksuele misdrijven" (artt. 244, 245, 247, 249 Sr.)

	<u>1982</u>	<u>1983</u>	<u>1984</u>	<u>1985</u>	<u>1986</u>
(1) Ter kennis van de politie gekomen	1.116	1.063	1.352	1.540	1.482
(2) Door de rechter afgedaan*	180	172	212	244	332
(3) (2) als % van (1)	16,1%	16,1%	15,6%	15,8%	22,4%
(4) (2) per 100.000 inwoners	1,2	1,2	1,4	1,7	2,3
(5) waarvan art. 247	0,8	0,7	0,9	1,0	1,3
(6) Beleidssepots**	248	241	224	?	241
(7) waarvan art. 247	181	158	167	?	151
(8) Verhouding (6):(2)	1,38	1,40	1,06	?	0,72

* voor het overgrote deel schuldigverklaringen

** dus exclusief technische sepots

Bron: adaptatie CBS-gegevens